

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА

ВЕРТЕЛЬ АНТОН ВІКТОРОВИЧ

УДК 159.964.2:37.01](1-87)(092)“19”(043.5)

**ПСИХОАНАЛІТИЧНА ПЕДАГОГІКА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ
ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ XX СТОЛІТТЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Реферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Суми – 2025

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка (м. Суми), Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант

доктор педагогічних наук, професор
Бойченко Марина Анатоліївна,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
завідувач кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, доцент
Боярська-Хоменко Анна Володимирівна,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, учений секретар, професор
кафедри освітології та інноваційної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Мокляк Володимир Миколайович,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, завідувач кафедри загальної
педагогіки та андрагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Терентьєва Наталія Олександрівна,
Національний університет біоресурсів та
природокористування України, професор кафедри
фізичної культури і спорту.

Захист відбудеться «24» квітня 2025 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка за адресою 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 214.

Із дисертацією можна ознайомитись на сайті <https://sspu.edu.ua/spetsializovana-vchena-rada-d-5505301> та в бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка за адресою 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Ольга КУДРІНА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасне українське суспільство переживає етап найскладніших соціально-економічних і політичних перетворень, у зв'язку з якими низка філософсько-педагогічних і психологічних теорій повертає свою популярність в академічних та громадських колах. До них належить таке науково-культурне явище ХХ століття, як психоаналіз. У психоаналізі як науці об'єкт постійно відкривається заново: він набуває нового вигляду завдяки тлумаченню психоаналітиком усвідомленого змісту несвідомого. Психоаналіз – філософське вчення, наукова теорія, технологія лікування. Предмет психоаналізу – не завершене знання, а відкрита динамічна система, що саморозвивається. Крім того, це людинорозмірна система. Оскільки об'єктом психоаналізу є зміст несвідомого, який має бути усвідомленим, то ідеал ціннісно-нейтрального дослідження трансформується. Вочевидь, що З. Фройд серед перших ще на межі ХІХ-ХХ ст. авансував у сучасну науку один зі зразків постнекласичної раціональності.

На теренах України ці психолого-педагогічні ідеї також мали місце на початку ХХ століття, проте в період радянської епохи були заборонені. Повернення до ідей психоаналізу в нашій країні почалося в 90-х рр. ХХ століття. На жаль, фундаментальних наукових досліджень, присвячених саме психоаналітичній педагогіці, наразі немає. Такого роду дослідження вкрай необхідні, оскільки психоаналіз здатний допомогти педагогу зрозуміти стан учня, розібратися в причинах його неуспішності й недисциплінованості, зрозуміти зміни в психічному стані дитини. Як і раніше, так і зараз педагогіка стикається з цілою низкою складних не вирішених проблем і, цілком можливо, що саме психоаналіз може дати нові теоретичні підходи та необхідний методичний інструментарій для їх вирішення.

Націленість нинішнього суспільства на виховання психічно здорової особистості, що легко адаптується до умов важкої, стресогенної соціально-економічної ситуації, зумовлює бажання теоретиків та практиків сучасної освіти до нового осмислення педагогічної спадщини психоаналітичної педагогіки. Темпоральні та просторові характеристики походження та розвитку теорії психоаналізу, а також розширення й поглиблення історично сформованих міжкультурних зв'язків із країнами Заходу, досвід, накопичений там у справі впровадження психоаналізу в педагогічну теорію та практику, детермінує наше прагнення до вивчення зарубіжної психоаналітичної педагогіки, оскільки саме у ХХ ст. відбувалося її активне становлення та розвиток.

Наше дослідження є актуальним також і через те, що психоаналітична теорія відповідає сучасним тенденціям розвитку освіти, центральне місце в яких займають гуманістичні пріоритети. Вона концентрує свою основну увагу на особистості дитини, на особливостях її розвитку, на використанні

індивідуального підходу в процесі роботи з дітьми та нівелюванні негативних психологічних наслідків взаємодії в педагогічному процесі.

Позначена в темі дисертаційної роботи проблема наукового дослідження органічно вписується в контекст сучасної педагогіки і потребує вирішення таких основних **суперечностей** між:

- сучасними парадигмальними установками на створення умов для повноцінного індивідуального розвитку кожної дитини, незалежно від її психічних, фізичних та соціальних характеристик, та недостатнім історико-теоретичним аналізом ідей і досвіду минулого, у тому числі й зарубіжної психоаналітичної педагогіки, яка якраз і орієнтована на вирішення цих проблем;

- накопиченим та адаптованим до педагогіки різноманітним психоаналітичним інструментарієм, спрямованим на допомогу дитині й вивчення її особистості, та незначним його використанням у сучасній педагогічній практиці;

- постійно зростаючою кількістю дітей із особливими освітніми потребами, та недостатнім рівнем осмислення теоретичного та практичного педагогічного досвіду зарубіжних країн, що сприяє конструктивній соціалізації й відновленню психіки в таких дітей;

- теоретичною і практичною значущістю дослідження проблеми взаємодії, взаємовпливу психоаналізу і педагогіки, з одного боку, і відсутністю фундаментальних наукових розробок у межах педагогіки, присвячених об'єктивному й цілісному аналізу феномену «психоаналітична педагогіка» – з іншого;

- сучасними науковими уявленнями в галузі педагогіки та змістом освітніх програм закладів вищої освіти України.

Отже, актуальність, теоретична та практична значущість проблеми, її недостатня розробленість і необхідність розв'язання визначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Психоаналітична педагогіка в контексті розвитку зарубіжної педагогічної думки XX століття»**, що є важливим і перспективним для подальшої модернізації сучасної української освіти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації є складовою частиною комплексного дослідження кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Теоретичні та методичні засади інноваційного розвитку освіти у національному, європейському та глобальному контексті» (реєстраційний номер 0121U107883).

Тему дисертаційної роботи затверджено (протокол № 3 від 30 жовтня 2023 р.) вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Мета дослідження – окреслити теоретико-методологічні засади та досвід зарубіжної психоаналітичної педагогіки задля його творчої імплементації на національному ґрунті.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

- 1) виявити теоретико-методологічні засади дослідження розвитку зарубіжної психоаналітичної педагогіки;
- 2) розкрити загальнопсихоаналітичні та філософські засади розвитку зарубіжної психоаналітичної педагогіки;
- 3) розкрити особливості раннього розвитку дитини з позиції теорії об'єктних відносин та теорії прив'язаності;
- 4) охарактеризувати вплив еґо-психології на розвиток зарубіжної психоаналітичної педагогіки;
- 5) експлікувати досвід успішної екстраполяції психоаналітичної теорії в педагогічну практику на прикладі закладів освіти різних типів;
- 6) розробити рекомендації щодо можливостей творчої імплементації прогресивного досвіду зарубіжної психоаналітичної педагогіки на національному ґрунті.

Об'єкт дослідження – зарубіжна педагогічна думка ХХ століття.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади та досвід психоаналітичної педагогіки в контексті розвитку зарубіжної педагогічної думки досліджуваного періоду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 10-х рр. до 90-х рр. ХХ ст. *Визначення нижньої межі* пов'язане з виходом першої фундаментальної психоаналітичної праці З. Фрейда «Тлумачення сновидінь» (1900 р.), у якій уперше було експліковано концептуальні засади психоаналітичної теорії і практики. *Верхня межа* (90-ті рр. ХХ ст.) зумовлена появою нової концепції психоаналітичної педагогіки, яка стала основою навчальних програм з підготовки фахівців для психоаналітично-педагогічних виховних консультацій, які були організовані Г. Фігдором.

Територіальні межі. Ураховуючи суспільно-політичні події й трансформації в першій половині ХХ ст. в Європі (дві світові війни) і той факт, що європейські країни мали в цей період різні територіальні статуси (перебували у складі імперій, були окупованими і знову здобували незалежність), територіальні межі дослідження охоплюють сучасну територію Центральної та Західної Європи (Австрія, Велика Британія, Німеччина, Угорщина, Франція) та США.

Концептуальні засади дослідження. Основними методологічними та теоретичними орієнтирами дослідження послужили такі філософсько-методологічні підходи до досліджуваного феномену.

Концепція цілісного світового педагогічного процесу і своєрідності його прояву в різні історичні епохи та в різних регіонах дозволила нам розглянути

психоаналітичну педагогіку, з одного боку, як атрибут свого часу, що несе в собі відбитки історичної епохи та національної своєрідності; з іншого боку, ми змогли звернутися до внутрішньої логіки, до сутнісних характеристик та інваріантних ознак психоаналітичного руху як явища, що втратив жорсткі просторово-часові та національні рамки, що здійснює загальнопланетарний, кросцівілізаційний ідейно-педагогічний вплив. Ця методологічна установка допомогла нам визначити концептуально-теоретичні підходи до розгляду особливо значимих історико-педагогічних феноменів. Ці підходи враховують історичний та соціокультурний контекст, особливості менталітету, що породили ті чи інші феномени і, водночас, передбачають високий ступінь абстрагування від історико-культурологічних деталей, що дозволяє на основі аналітико-синтетичного узагальнення прогнозувати тенденції розвитку історико-педагогічного явища.

Аксіологічний підхід до вивчення педагогічної реальності дав нам можливість розглядати психоаналітичну педагогіку в Центральній, Західній Європі та США XX століття як своєрідну аксіологічну революцію, адже представники психоаналітичного руху не тільки критикували стару педагогічну систему, а й пропонували педагогічну альтернативу, здійснювали повну переоцінку ціннісних орієнтацій в освіті. Психоаналітична педагогіка як своєрідна ціннісна революція проходить етапи виникнення, розквіту та трансформації (або зникнення) ціннісних систем. Притаманна психоаналітичній педагогіці переоцінка цінностей стала конверсією педагогічних традицій, які існували в зарубіжній педагогіці досліджуваного періоду.

Теорія альтернативних методів у науці, згідно з якою пізнання не є процесом наближення до певного ідеалу, а є множиною альтернатив, що постійно збільшується, дозволяє розглядати альтернативні теорії як рівноцінно можливі «картини світу». Теоретичні уявлення представників психоаналітичного руху про психічну реальність та онтологічні детермінанти (буття) утворюють власну психоаналітичну філософію, яка впливає як на науку, так і на суспільну свідомість не менше ніж інші філософські і науково-світоглядні напрями й течії. Визнання теоретичного плюралізму як істотної риси будь-якого пізнання наблизило нас до осмислення сутності психоаналітичної педагогіки як педагогічної альтернативи, яку не можна розглядати як щось завершене, абсолютно істинне, що не викликає сумнівів. Педагогічна альтернатива обґрунтовує множинність виховних ідеалів та стандартів, що наочно демонструє досліджуване нами історико-педагогічне явище.

Синергетична концепція соціальних систем, яка фіксує суперечність між хаосом і впорядкованістю, допомогла нам осмислити внутрішній рух педагогічної альтернативи, яка на певному етапі стимулює, активізує «детермінований хаос» усередині системи, що відкидається. Вивчення

протиріччя між деструктивно-руйнівною, хаосо-збуджувальною функцією педагогічної альтернативи та посиленням її конструктивно-творчих потенцій дозволило нам виявити важливе джерело саморозвитку зарубіжної психоаналітичної педагогіки як педагогічної альтернативи.

Антропологічний підхід дав можливість розглянути зарубіжну психоаналітичну педагогіку як теорію та практику навчання й виховання, які базуються на специфічному розумінні природи людини та законів її розвитку.

Феноменологічний підхід дозволив визначити головні ознаки феномену психоаналітичної педагогіки, її впливу на розвиток зарубіжної педагогічної думки ХХ століття.

Цивілізаційний підхід дозволив простежити в генезі передумови зародження психоаналітичної педагогіки в ході історико-культурного розвитку Західної цивілізації та перейти до аналізу її конкретних модифікацій (напрямів) у межах досліджуваного періоду.

Культурологічний підхід дав можливість розглянути зарубіжну психоаналітичну педагогіку як специфічне та неоднорідне соціокультурне явище, проаналізувати й синтезувати різні культурологічні та наукові аспекти психоаналізу та педагогіки, показавши їх єдність та різноманітність.

Герменевтичний підхід дав можливість простежити історію розвитку психоаналітичної педагогіки як неперервного процесу накопичення досвіду інтерпретації психічних феноменів та досвіду психоаналітично орієнтованої педагогічної діяльності.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на *діалектичних принципах об'єктивності дослідження та конкретно-історичного аналізу* досліджуваних явищ, що виключають однозначність та односторонність оцінок і висновків та передбачають системний, багатовимірний підхід до досліджуваних феноменів і процесів. Ідея діалектики про зв'язок загального особливого та одиничного, під час побудови логіки дослідження, дозволила рухатися від історико-культурної та загальнонаукової сутності психоаналітичної педагогіки до її конкретних авторських моделей.

Вибір методів дослідження зумовлювався особливостями вивчення складних, багатовимірних психолого-педагогічних феноменів. У дисертаційному дослідженні було використано низку методів:

– *загальнонаукові методи* (систематизація, узагальнення, зіставлення, аналіз, синтез, абстрагування, формалізація, гіпотетичний і аксіоматичний методи);

– *бібліографічний метод* – дозволив узагальнити й систематизувати джерельну базу дисертаційного дослідження;

– *біографічний метод* – був використаний для виявлення внеску представників психоаналітичної традиції в становлення та розвиток зарубіжної психоаналітичної педагогіки;

– *системно-структурний аналіз*, який допоміг виявити зв'язки та залежності, що становлять сутність зарубіжної психоаналітичної педагогіки як системи;

– *історико-системний* – дозволив експлікувати теоретико-методологічні (загальнопсихоаналітичні та філософські) засади розвитку зарубіжної психоаналітичної педагогіки XX століття;

– *історико-педагогічний* – дозволив обґрунтувати концептуальні засади дослідження феномену «психоаналітична педагогіка», уточнити особливості генези, динаміки розвитку ідей у межах зарубіжної психоаналітичної педагогіки у хронологічній послідовності;

– *історико-типологічний* – дозволив виокремити загальні ознаки зарубіжної психоаналітичної педагогіки, проаналізувати етапи її становлення як невід'ємної складової зарубіжної педагогічної думки XX століття;

– *метод педагогічної реконструкції* – допоміг відтворити історико-педагогічні реалії розвитку зарубіжної психоаналітичної педагогіки XX століття;

– *історико-ретроспективний*, що дозволяє осмислити динаміку розвитку напрямів у межах психоаналітичної педагогіки, що мають парадигмальний характер;

– *історико-генетичний* метод, що дає можливість розглянути зарубіжну психоаналітичну педагогіку на основі аналізу умов її походження та подальшого розвитку в межах досліджуваного періоду;

– *метод моделювання* – дозволив розробити методологічну модель історико-педагогічного дослідження феномену психоаналітичної педагогіки на теренах Західної, Центральної Європи та США у XX столітті;

– *діалогу минулого, сьогодення та майбутнього*, що сприяє осмисленню зарубіжної психоаналітичної педагогіки як особливо значущого феномену, що вийшов за просторові та темпоральні (часові) межі;

– *компаративні методи*, які забезпечують порівняльний аналіз різноманіття напрямів у межах психоаналітичної педагогіки Центральної, Західної Європи та США;

– *порівняльно-зіставний*, що дозволяє зіставити погляди представників зарубіжної психоаналітичної педагогіки, виявити в них загальне та особливе;

– *діахронний аналіз*, що дозволив визначити вплив психоаналізу на розвиток зарубіжної педагогічної думки; екстраполяції психоаналітичної теорії в педагогічну практику; особливості інституалізації західної психоаналітичної педагогіки, що дало змогу окреслити перспективи творчої імплементації прогресивного досвіду зарубіжної психоаналітичної педагогіки на національному ґрунті;

– *номотетичні (узагальнюючі)* методи, що дозволили створити цілісне уявлення про предмет дослідження.

Теоретичну основу дослідження складають положення:

- загальної педагогіки І. Бех, А. Боярська-Хоменко, І. Зязюн, О. Семеніхіна, Н. Терентьєва, О. Устименко-Косорич та ін.;
- історії педагогіки О. Антонова, Л. Ваховський, А. Сбруєва, О. Сухомлинська, Л. Корж-Усенко, В. Мокляк та ін.;
- порівняльної педагогіки Н. Авшенюк, М. Бойченко, О. Заболотна, А. Куліченко, Н. Лавриченко, О. Локшина, О. Огієнко, А. Сбруєва, М. Чепіль та ін.;
- соціальної педагогіки Л. Артюшкіна, О. Безпалько І. Зверєва, Ж. Петрочко, А. Поляничко, А. Рижанова, І. Рогальська, І. Трубавіна та ін.;
- спеціальної та інклюзивної освіти В. Бондар, О. Боряк, В. Засенко, А. Колупаєва, С. Максименко, Л. Прохоренко, В. Синьов, М. Шеремет та ін.;
- перинатальної педагогіки О. Гаркавенко, Б. Жебровський, В. Кравець, О. Лещенко, М. Машовець, В. Помагайбо та ін.;
- психоаналітичної педагогіки С. Гузенко, І. Кононов, Ю. Кушнір, С. Литвиненко, С. Муравська, О. Некрутенко, Є. Нелін, О. Петренко, В. Ямницький та ін.

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що *вперше* в українській педагогічній науці окреслено теоретико-методологічні засади та досвід зарубіжної психоаналітичної педагогіки задля його творчої імплементації на національному ґрунті; розроблено методологічну модель історико-педагогічного дослідження феномену зарубіжної психоаналітичної педагогіки; розкрито загальнопсихоаналітичні та філософські засади розвитку зарубіжної психоаналітичної педагогіки, зокрема педагогічні ідеї представників класичного психоаналізу З. Фрейда, К. Абрахама, Ш. Ференці, В. Райха; експліковано концепцію виховання в контексті індивідуальної психології А. Адлера; висвітлено педагогічні ідеї К. Г. Юнга та їх вплив на психоаналітичну педагогіку; розглянуто концепції О. Ранка і С. Грофа як основу психоаналітичної перинатальної педагогіки; окреслено педагогічні ідеї в гуманістичному психоаналізі Е. Фромма; висвітлено педагогічні ідеї в структурному психоаналізі Ж. Лакана і їх вплив на розвиток психоаналітичної педагогіки; розкрито особливості раннього розвитку дитини з позиції теорії об'єктних відносин та теорії прив'язаності; експліковано психоаналітичну теорію об'єктних відносин М. Кляйн як підґрунтя осмислення раннього розвитку дитини та психоаналітичну концепцію раннього розвитку дитини М. Малер, яка має фундаментальне значення для педагогіки в контексті теорії нормального та аномального розвитку дітей; розглянуто концептуальну модель найбільш раннього розвитку дитини Д. Віннікотта; експліковано психоаналітичну концепцію раннього розвитку дитини Р. А. Шпіца; обґрунтовано методологічні аспекти теорії прив'язаності Дж. Боулбі в контексті

раннього розвитку дитини; висвітлено питання експериментальної верифікації теорії прив'язаності в концепції М. Ейнсворт; охарактеризовано вплив его-психології на розвиток зарубіжної психоаналітичної педагогіки; розкрито новаторські ідеї А. Фройд у сфері дитячого психоаналізу та психоаналітичної педагогіки; висвітлено методологічні суперечки А. Фройд і М. Кляйн і їх вплив на психоаналітичну педагогіку; експліковано епігенетичну концепцію его-ідентичності й психосоціального розвитку дитини Е. Еріксона в контексті зарубіжної психоаналітичної педагогіки; продемонстровано досвід успішної екстраполяції психоаналітичної теорії в педагогічну практику на прикладі закладів освіти різних типів; показано екстраполяцію психоаналітичної теорії в практику соціально-педагогічної роботи на прикладі виховних центрів А. Айхорна для делінквентних підлітків; окреслено особливості впровадження психоаналітичної теорії в практику навчання і виховання дітей, які мають порушення у психічному розвитку на прикладі ортогенічної школи імені Соні Шенкман Б. Беттельгейма; показано екстраполяцію психоаналітичної теорії в практику альтернативного навчання і виховання на прикладі школи «Саммерхілл» О. Нілла та особливості імплементації психоаналітичної теорії в педагогічну практику на прикладі «Зелених будинків» Ф. Дольто; продемонстровано екстраполяцію психоаналітичної теорії в педагогічну практику на прикладі психоаналітично-педагогічних виховних консультацій Г. Фігдора; розроблено рекомендації щодо можливостей творчої імплементації прогресивного досвіду зарубіжної психоаналітичної педагогіки на національному ґрунті.

Уточнено концепт «психоаналітична педагогіка» як предмет наукового дискурсу.

У вітчизняний науково-педагогічний дискурс введено невідомі та маловідомі праці психоаналітиків, представлених лише іноземними мовами (англійською, німецькою, французькою).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що схарактеризовані автором теоретико-методологічні засади та досвід зарубіжної психоаналітичної педагогіки ХХ століття можуть бути використані у процесі імплементації психоаналітичних ідей у педагогічний процес, розроблення його методичного забезпечення, викладання лекційних, семінарських і практичних занять для здобувачів освіти педагогічних закладів вищої освіти.

Матеріали дослідження, а також джерельна база будуть корисними в подальших наукових пошуках у відповідних галузях наукового знання, освітньому процесі закладів вищої, загальної середньої та позашкільної освіти, діяльності закладів соціального захисту, інституційного догляду, перинатальних центрів та центрів раннього розвитку дитини. Дані, отримані в результаті дослідження, можуть бути використані в підготовці до складання предметного тесту з педагогіки та психології єдиного фахового вступного випробування для

вступу на навчання для здобуття ступеня магістра на основі НРК 6, НРК 7, де питання з психоаналітичної теорії і практики є обов'язковими, а саме: психоаналітична теорія З. Фрейда, індивідуальна психологія А. Адлера, аналітична психологія К. Г. Юнга, неофройдизм Е. Фромма, Е. Еріксона.

Практична значимість дослідження пов'язана з можливістю використання його результатів для розробки спецкурсу з історії психоаналітичної педагогіки; збагачення змісту курсів із загальної педагогіки, історії освіти й педагогічної думки та порівняльної педагогіки; нового осмислення та адаптивного інструментального освоєння вивченого педагогічного досвіду минулого у процесі сучасного інноваційного пошуку, що базується на гуманістичних та культурних пріоритетах.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено в освітній процес ЗВО**: Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 2312 від 30.09.2024), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-741 від 03.10.2024), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 1635 від 07.10.2024), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 530 від 22.10.2024); *в освітній процес закладів інституційного догляду*: комунального закладу Сумської обласної ради – Сумський дитячий будинок імені С. П. Супруна (довідка № 120 від 03.10.2024); *в діяльність закладів соціального захисту*: обласної комунальної установи Сумської обласної ради «Соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (довідка № 01-21/132 від 08.10.2024), комунальної установи Сумської міської ради «Центр матері та дитини» (довідка № 40 від 23.10.2024); *в діяльність закладів охорони здоров'я*: комунального некомерційного підприємства «Клінічний перинатальний центр Пресвятої Діви Марії» (довідка № 886/01/01-08 від 28.10.2024).

Апробація отриманих результатів дослідження здійснювалася в практичній діяльності автора дослідження як викладача психолого-педагогічних дисциплін, основні положення й результати дисертаційного дослідження обговорювалися й отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (2018-2024 рр.) та доповідалися на науково-практичних конференціях і семінарах різних рівнів, зокрема:

– *міжнародних за кордоном*: «Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities» (Каунас, Литва, 2018), «Modern educational space: the transformation of national models in terms of integration» (Лейпциг, Німеччина, 2019), «Învățământul superior: tradiții, valori, perspective» (Кишинів, Молдова, 2022), «Modern problems of improve living standards in a globalized world» (Ополе, Польща, 2023);

– *міжнародних в Україні*: «Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи» (Суми, 2016), «Актуальні питання сучасної психології» (Суми, 2016), «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя» (Суми, 2017, 2018, 2019, 2024), «Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія» (Суми, 2018), «Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти ХХІ століття» (Суми, 2018), «Виклики ХХІ століття: наука, філософія, освіта» (Суми, 2019), «Теорія та методика дошкільної і початкової освіти в сучасному педагогічному просторі» (Суми, 2019), «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (Суми, 2023, 2024), «Розвиток освіти в європейському просторі: національні виклики та транснаціональні перспективи» (Ніжин, 2023), «Освіта для ХХІ століття: виклики, проблеми, перспективи» (Суми, 2021, 2023), «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (Суми, 2024), «Актуальні проблеми розвитку педагогічної освіти: інновації, виклики, перспективи» (Мукачеве, 2024), «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2024), «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід» (Суми, 2024);

– *всеукраїнських*: «Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади» (Суми, 2015, 2017, 2021, 2024), «Інноваційні технології в роботі практичного психолога» (Суми, 2017), «Харківський осінній марафон психотехнологій» (Харків, 2017), «Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти» (Бердянськ, 2019), «Макаренківські читання» (Суми, 2020), «Формування професійної компетентності сучасного педагога засобами освіти: історико-методичний аспект» (Харків, 2023), «Сучасні освітні технології у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти» (Одеса, 2024), «Формування і розвиток професійної культури фахівців у галузі освіти: виклики, наукові підходи, досвід» (Харків, 2024), «Інноваційні технології у спеціальній та інклюзивній освіті: шляхи розвитку та впровадження» (Суми, 2024), «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» (Ніжин, 2024), «Педагогіка В. Сухомлинського: діалог із сучасністю» (Суми, 2024).

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дисертаційної роботи висвітлено в 67 наукових працях (із них 45 – одноосібні): 5 розділів у колективних монографіях (із них 2 – закордонні); 19 статей у наукових фахових виданнях України; 3 публікацій у періодичних наукових виданнях інших держав; 6 статей, що індексуються Web of Science; 25 публікацій апробаційного характеру; 9 праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Особистий внесок здобувача. Усі результати, наведені в дисертації, автором розроблено самостійно. У спільних публікаціях автором: [2] –

висвітлено психолого-педагогічні особливості соціалізації дітей дошкільного віку, позбавлених батьківського піклування; [2; 44; 60] – проаналізовано феномен емоційного вигорання педагогічних працівників як фактор порушення професійної ідентичності (на прикладі «стадії дзеркала» Ж. Лакана); [25] – обґрунтовано важливість створення комфортного навчального середовища, визначено роль вчителя та здобувачів освіти в цьому процесі; [26; 31] – проведено компаративний аналіз якості освітніх послуг у системі середньої освіти Великої Британії та України; [27] – розглянуто перешкоди і перспективи інклюзивної педагогіки; [28] – визначено роль сім'ї у навчанні та вихованні дітей; [29] – описано особливості розвитку дітей перехідного віку та вплив цього періоду розвитку дитини на освітній процес; [30] – обґрунтовано важливість забезпечення психологічного комфорту як умови всебічного розвитку дітей; [32] – експліковано комплексний підхід до формування здорового способу життя молодших школярів; [32] – обґрунтовано систему заходів щодо збереження здоров'я дітей в умовах закладів позашкільної освіти; [42] – висвітлено концептуальні засади фрейдомарксизму Е. Фромма та Г. Маркузе; [42] – проаналізовано поняття «Едіпів комплекс» і його значення для психоаналітичної педагогіки; [45] – узагальнено історичний досвід Вальдорфської педагогіки Р. Штайнера; [59] – розкрито особливості функціонування особистості у кризових ситуаціях; [61] – уточнено поняття уявне та фантазія в аналітичній психології К. Г. Юнга; [62; 64] – визначено науковий статус психоаналітичних теорій; [63] – розглянуто філософсько-психологічні конотації генезису та розвитку психоаналітичної традиції; [65] – проаналізовано особливості перфекціонізму в юнацькому віці з позицій психоаналітичної педагогіки.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (1019 найменувань, з них – 803 – іноземними мовами), 3 додатків на 53 сторінках. Робота містить 44 рисунки. Загальний обсяг дисертації становить 569 сторінок, із них основного тексту – 398 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження проблеми, її зв'язок із науковими темами, програмами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, хронологічні та територіальні межі; аргументовано концепцію, методологічну й теоретичну основи, конкретизовано методи розв'язання завдань дослідження; схарактеризовано джерельну базу; представлено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; подано інформацію щодо апробації, публікацій та особистого внеску здобувача; наведено відомості про впровадження результатів наукового пошуку, структуру

й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні засади дослідження розвитку зарубіжної психоаналітичної педагогіки»** – схарактеризовано концептуальні засади, джерельну базу та напрями дослідження обраної проблеми, розроблено модель історико-педагогічного дослідження феномену зарубіжної психоаналітичної педагогіки.

Уточнено визначення психоаналізу, центральні поняття психоаналітичної теорії, науковий статус психоаналізу, його зв'язок із філософією. Схарактеризовано 23 версії сучасного психоаналізу (без класичного психоаналізу і «перших» психоаналітиків) (рис. 1.1). Доведено, що психоаналіз поширив свій вплив на сферу педагогічної науки, де основну увагу приділено особливостям психічного розвитку дитини з метою надання їй допомоги в подоланні своїх інстинктивних потреб, а також усунення невротичних станів, що виникають у процесі виховання в сім'ї та навчання в закладах дошкільної й загальної середньої освіти.

Аргументовано, що психоаналіз сприяв розвитку глибшого розуміння функціонування психіки дитини, процесів виховання та навчання. Психоаналіз допомагає педагогам краще адаптувати свої методи та стратегії для підтримки індивідуальних потреб та розвитку кожного учня. Доведено, що вплив психоаналізу на педагогіку став відчутним у різних аспектах педагогічної теорії та практики: розуміння дитячої психології, роль вихователя, розвиток особистості, подолання труднощів, виховання та соціалізація, психологічна підтримка, емоційне благополуччя та мотивація, адаптація до змін, соціальна адаптація, роль сім'ї, саморозвиток учителя, психоаналітична діагностика. Доведено, що психоаналітичні концепції мають як методологічний базис, так і методичний інструментарій для розв'язання сучасних проблем розвитку навчання і виховання дитини.

Нами було проаналізовано 66 авторефератів дисертацій, захищених в Україні в період з 1991-2023 рр., тематика яких була пов'язана з теоретичними і практичними аспектами психоаналітичної традиції. Галузь педагогічних наук представлена 2 дисертаційними дослідженнями за спеціальністю «Загальна педагогіка та історія педагогіки», які безпосередньо присвячені психоаналітичній педагогіці. Це дисертації С. Муравської «Реалізація принципу ненасилля в педагогічній концепції О. Нілла (1883-1973)» та О. Некрутенко «Принципи вільного виховання у педагогічній спадщині О. Нілла». У педагогічному дискурсі експліковано лише діяльність О. Нілла і його школи «Саммерхілл». Усе це вказує на те, що психоаналітична педагогіка знаходиться поза увагою українського наукового педагогічного співтовариства.

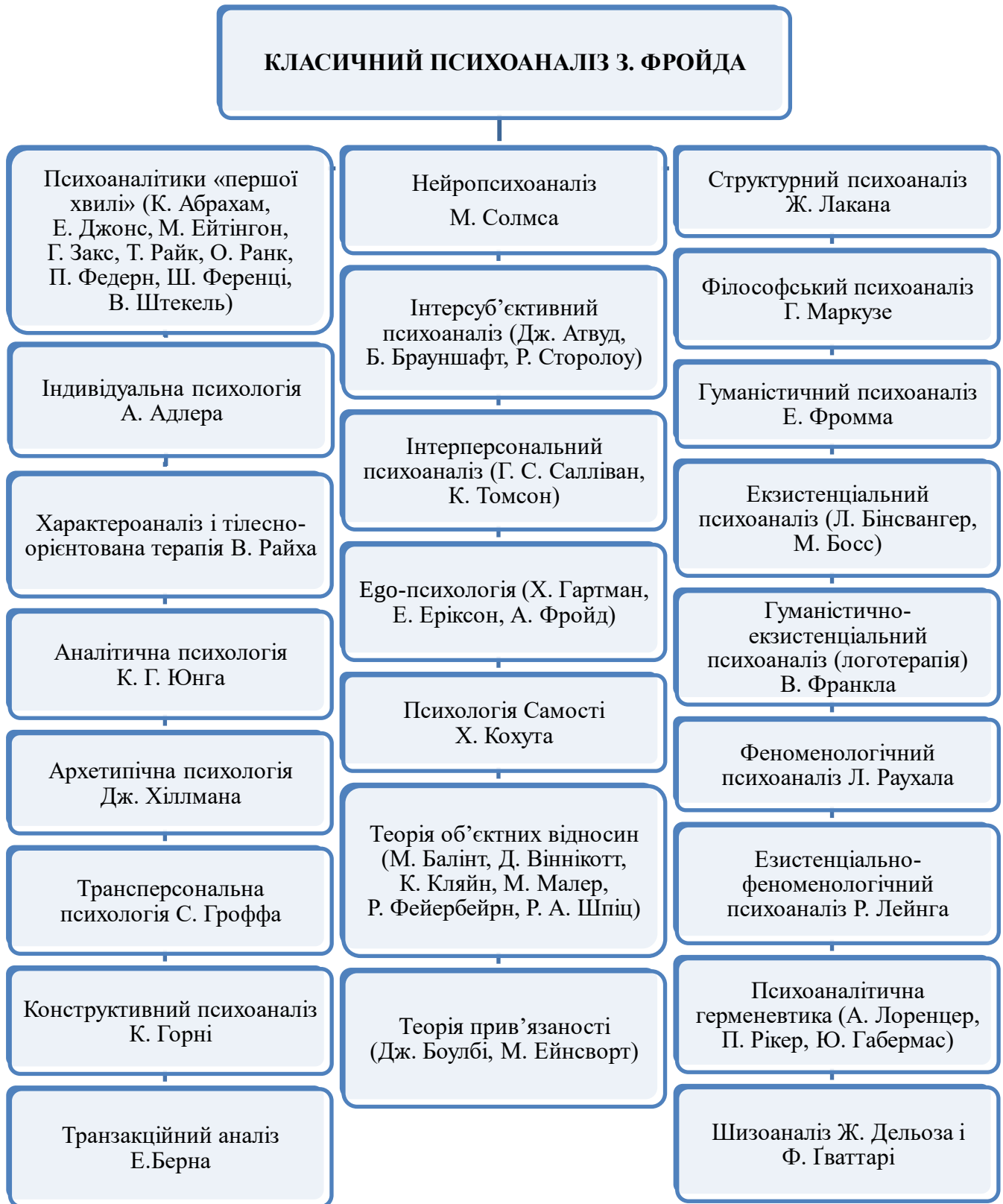

Рис.1.1. Сучасні напрями психоаналітичної теорії і практики

Проаналізовано автентичні першоджерела представників психоаналітичного руху XX століття (англійською, німецькою, французькою мовами), а саме: 26 фундаментальних праць З. Фрейда, 5 праць К. Абрахама, повне зібрання творів В. Райха в 4-х томах, 21 праця А. Адлера, 26 фундаментальних праць К. Г. Юнга, 11 праць О. Ранка, 4 праці С. Грофа, 16 фундаментальних праць Е. Фромма, 8 праць Ж. Лакана. У дослідженні проаналізований основний корпус наукових праць М. Кляйн у 4-х томах, 13 фундаментальних праць М. Малер, 15 праць Д. Віннікотта, 11 програмних праць Р. А. Шпіца, 11 праць Дж. Боулбі, 8 фундаментальних праць (3 у співавторстві) М. Ейнсворт, 12 одноосібних праць (2 у співавторстві) А. Фройд, 16 праць Е. Еріксона, 11 фундаментальних праць Б. Беттельгейма, 2 праці А. Айхорна, 12 праць Ф. Дольто, 11 праць О. Нілла, 39 (3 у співавторстві) праць Г. Фігдора. Особливий інтерес становлять біографічні дослідження присвячені З. Фрейду, В. Райху, К. Г. Юнгу, О. Ранку, М. Кляйн, М. Малер, Дж. Боулбі, А. Фройд, Б. Беттельгейму, О. Ніллу, Ф. Дольто.

Важливим стало дослідження листування З. Фрейда з К. Абрахамом, Ш. Ференці, К. Г. Юнгом, О. Ранком, листування М. Кляйн з психоаналітиками Франції та Південної Америки, М. Кляйн з Д. Віннікоттом, А. Айхорна з К. Р. Ейслером та Х. Кохутом, О. Нілла з В. Райхом. Особливий інтерес становить кореспонденція Д. Віннікотта та Ф. Дольто. Проаналізовано корпус наукової та філософської літератури: періодичні видання, монографії, розділи колективних монографій, матеріали конференцій, симпозіумів, конгресів дотичних до проблеми становлення і розвитку зарубіжної психоаналітичної педагогіки.

Аргументовано, що попри значну кількість праць, присвячених педагогічним аспектам психоаналітичної теорії і практики, сьогодні відсутні фундаментальні праці, присвячені ґрунтовному аналізу психоаналітичної методології для вирішення актуальних завдань навчання й виховання. Відсутні наукові розвідки, які розкривають генезу та еволюцію педагогічних поглядів у межах психоаналітичної традиції й екстраполяції психоаналітичної теорії в педагогічну практику.

Застосування методу моделювання дозволило розробити методологічну модель історико-педагогічного дослідження феномену зарубіжної психоаналітичної педагогіки, що являє собою систему елементів, які в сукупності дозволяють з певною точністю відтворити процес дослідження. Запропонована модель включає цільовий, теоретико-методологічний, загальнопсихоаналітичний, контекстуально-психоаналітичний, екстраполяційно-імплементацийний блоки. У межах кожного блоку визначено завдання історико-педагогічного дослідження, для реалізації яких було використано низку теоретичних методів (загальнонаукових та конкретно-наукових).

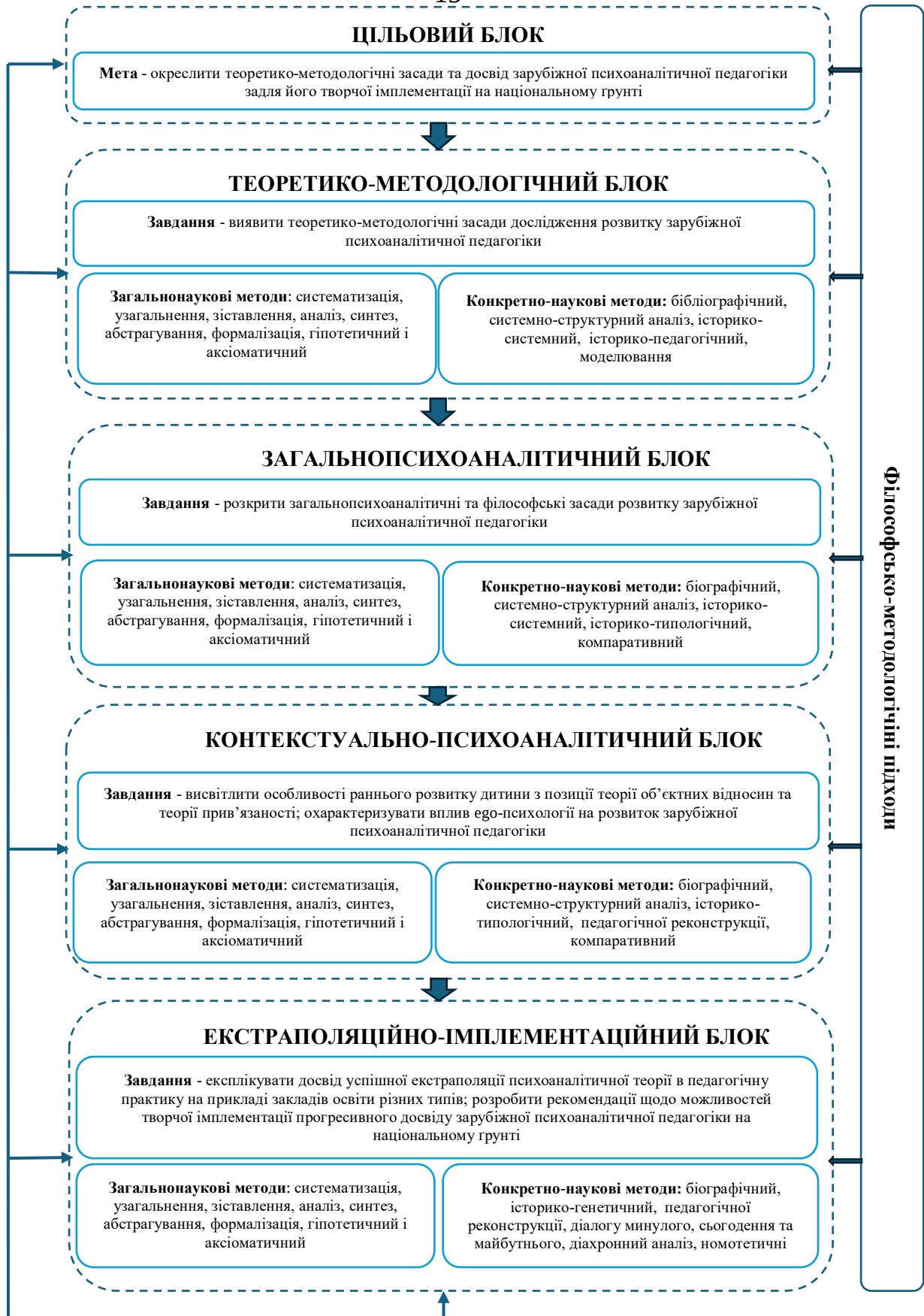

Рис. 1.2. Методологічна модель історико-педагогічного дослідження феномену зарубіжної психоаналітичної педагогіки

Використання моделі як концептуальної рамки уможливило порівняння педагогічних поглядів представників зарубіжної психоаналітичної педагогіки XX століття з метою виокремлення позитивних концептуальних ідей зарубіжного психоаналітичного досвіду, які можуть бути творчо імплементовані на національному ґрунті (рис. 1.2).

У другому розділі – **«Загальнопсихоаналітичні та філософські засади розвитку зарубіжної психоаналітичної педагогіки»** – схарактеризовано основні психоаналітичні підходи і концепції, які виступають методологічним підґрунтям зарубіжної психоаналітичної педагогіки.

Визначено концептуальні положення психоаналітичної теорії, основні методи у практичній діяльності психоаналітика. Уточнена класична психоаналітична структура особистості, яка представлена трьома рівнями: «Id»/«It» (несвідомий рівень), «Ego»/«Self» (свідомий рівень), «Super-Ego»/«Super-Self» (надсвідомий рівень). Розглянуто педагогічні ідеї представників класичного психоаналізу З. Фрейда, К. Абрахама, Ш. Ференці, В. Райха. З'ясовано, що для перших психоаналітиків велике значення мав період раннього дитинства. Уточнена класична теорія психосексуального розвитку дитини і його стадіальна послідовність (оральна, анальна, фалічна, латентна, геніальна). Експліковано ідеї В. Райха щодо сексуальної культури та статевого виховання дітей, які набагато випереджали свій час. Розкрито ідеї щодо реформування системи виховання Ш. Ференці через імплементацию психоаналітичних ідей у педагогічну практику.

Уточнена соціально-орієнтована теорія особистості А. Адлера (комплекс неповноцінності та компенсація, прагнення до переваги, стиль життя, соціальний інтерес, фікційний фіналізм, порядок народження дитини в сім'ї). Експліковано концепцію виховання в контексті індивідуальної психології А. Адлера. Показано, що А. Адлер поєднав результати психологічної та педагогічної науки, став фундатором своєрідної концепції виховання та створив технологію реалізації цієї концепції, яка знайшла відображення в його практичній діяльності з консультування дітей у виховних центрах та реформі шкільної освіти у Відні у 20-х рр. XX століття. Проаналізовано принципи дослідницької діяльності педагога, теорія розвитку учнівського колективу, вимоги до професійно-особистісних якостей вихователя. Показано, що концепція індивідуальної психології А. Адлера була спрямована на вирішення практичних завдань виховання й перегукувалася з низкою педагогічних течій початку XX століття (експериментальною, соціальною, прагматичною педагогікою та теоріями «нових шкіл»).

Уточнена структура особистості в аналітичній психології К. Г. Юнга, яка представлена трьома рівнями: «Ego»/«Self», індивідуальне несвідоме та колективне несвідоме. Розглянуто педагогічні ідеї К. Г. Юнга. Показано, що педагогічні конотації в аналітичній психології К. Г. Юнга починаються в

контексті роздумів про роль вихователя, його підготовку до педагогічної діяльності через самоосвіту, самопізнання та саморозвиток. Експлікована концепція виховання (свідоме колективне виховання, виховання через приклад, індивідуальне виховання). Охарактеризовано стадії розвитку дитини з позицій аналітичній психології (уроборична, вегетативна, тваринна, магічно-фалічна, фалічно-войовнича, солярно-войовнича, солярно-раціональна). Проаналізовано феномен дитячої обдарованості та психічні розлади в контексті юнгіанської психоаналітичної педагогіки.

Розглянуто концепції О. Ранка і С. Грофа як основу психоаналітичної перинатальної педагогіки. Експліковано концепцію «травми народження» О. Ранка (ідея про те, що вирішальну роль у формуванні психічного світу людини відіграє акт її народження, пов'язаний із психологічною травмою сепарації від матері). Висвітлено концепцію «виховання волі» О. Ранка (противоля, позитивна воля, творча воля), яка в галузі педагогіки набуває важливого значення як інноваційна виховна система. Доведено, що О. Ранк вбачав головне завдання виховання у переведенні імпульсів «противолі» і «позитивної волі» в «творчу волю» і подальше її зміцнення. Уточнено структуру несвідомого в концепції С. Грофа (індивідуальне, перинатальне, трансперсональне). Показано, що теорія базових перинатальних матриць С. Грофа дозволила розглянути весь процес переживання вагітності, пологів та післяпологового періоду з позиції відчуттів і переживань дитини. Доведено, що основне завдання пренатального виховання – допомогти майбутній матері налагодити контакт зі своєю дитиною ще під час вагітності (діалог з дитиною на фізичному, ментальному і емоційному рівнях).

Розглянуто педагогічні ідеї в гуманістичному психоаналізі Е. Фромма. З'ясовано, що одна з провідних ідей Е. Фромма – необхідність радикального оновлення всієї системи освіти і виховання. Показано, що Е. Фромм велике значення надавав методам виховання, розглядав їх як засоби, за допомогою яких вимоги соціуму перетворюються на особистісні якості людей, тому вивчення методів виховання – важлива, якщо не головна складова частина комплексного аналізу будь-якого суспільства. З'ясовано, що справжня мета виховання, за Е. Фроммом, – це формування та розвиток внутрішньої незалежності дитини та її неповторної індивідуальності. Тому дуже важлива організація суто індивідуалізованого навчання і виховання, що враховує неповторні особливості, унікальні риси кожного індивіда. Головне завдання виховання та освіти за Е. Фроммом – сформулювати в молодій людини такі особистісні якості, як гуманістичне мислення та адекватне уявлення про своє оточення, про себе, про своє життєве призначення.

Висвітлено педагогічні ідеї в структурному психоаналізі Ж. Лакана і їх вплив на розвиток зарубіжної психоаналітичної педагогіки. Уточнена структура особистості, яка складається з трьох компонентів (у термінології Ж. Лакана –

регістрів): «Реального»/«Reel» – відповідає фройдівському «Id»/«It» (несвідомий рівень), «Уявного»/«Imaginaire» – відповідає «Ego»/«Self» (свідомий рівень) і «Символічного»/«Symbolique» – відповідає фройдівському «Super-Ego»/«Super-Self» (надсвідомий рівень). Експліковано три способи психічного реагування дитини (відкидання, витіснення, відхилення), які потім і формують структуру її особистості, а також співвідношення між «Реальним», «Символічним» та «Уявним».

У третьому розділі – **«Ранній розвиток дитини з позиції теорії об'єктних відносин та теорії прив'язаності»** – схарактеризовано психоаналітичні концепції найбільш раннього розвитку дитини (від народження до трьох років) і їх значення для психоаналітичної педагогіки.

Показано, що теорія об'єктних відносин – не цілісна, узагальнювальна теорія, а сукупність психоаналітичних концепцій різних авторів, які об'єднуються лише в контексті розуміння значущості та важливості досвіду відносин для розвитку та формування особистості. Показано, що теорія М. Кляйн є перехідною між класичними психоаналітичними теоріями і теоріями об'єктних відносин, у яких ураховується вплив зовнішніх об'єктних відносин на розвиток дитини. Експліковано психоаналітичну теорію об'єктних відносин М. Кляйн як підґрунтя осмислення раннього розвитку дитини, проаналізовано важливі для психоаналітичної педагогіки стадії розвитку немовляти (параноїдно-шизоїдна та депресивна). Показано, що М. Кляйн надавала особливого значення стосункам матері та новонародженої дитини, вважаючи їх вирішальним фактором, який впливає на формування психіки і особливостей особистості. Проаналізовано образи «поганої» і «хорошої» матері в концепції М. Кляйн. Доведено, що завдяки М. Кляйн змінилось уявлення про процеси, які відбуваються в системі «мати – дитина».

Експліковано оригінальну, логічно побудовану психоаналітичну концепцію раннього розвитку дитини М. Малер, яка отримала назву «сепарації – індивідуації». Показано, що сепарація – процес формування внутрішнього образу «Ego»/«Self», який поступово змінюється і починає відрізнятися від материнського, це не розрив стосунків із матір'ю – не просторове (фізичне) віддалення від матері, а процес становлення ідентичності. Розглянуто етапи цього процесу (фаза «нормального аутизму», «нормального симбіозу», субфаза диференціації, або «вилуплювання», субфаза практики, або «всемогутності», субфаза зближення, або «возз'єднання», субфаза формування постійності/константності об'єкта). Аргументовано, що головний лейтмотив концепції М. Малер – в основі нормального розвитку дитини і формування в неї психічних структур, які сприятимуть самостійному емоційному функціонуванню знаходяться емоційний зв'язок матері і дитини та рівноцінна відкритість матері. Показано, що діти, які мають позитивний досвід ранніх об'єктних відносин демонструють соціально-психологічну адаптацію.

Розглянуто концептуальну модель найбільш раннього розвитку дитини Д. Віннікотта. Показано, що на ранніх етапах після народження немовля неможливо розглядати як самостійний суб'єкт, а тільки в діаді «мати-дитина». Проаналізовано розвиток дитини через формування в неї істинного «Ego»/«Self» та хибного «Ego»/«Self». Розкрито важливі для педагогіки поняття, введені Д. Віннікоттом, а саме: «ідеальна» мати, «погана» мати, «достатньо хороша» мати. Доведено, що Д. Віннікотт вплинув на формування нових методів та підходів у соціальній сфері. Розглянуто результати роботи Д. Віннікотта з делінквентними дітьми. З'ясовано, що завдяки Д. Віннікотту проблематика антисоціальних тенденцій перемістилася зі сфери медицини у сферу соціальної педагогіки. Проаналізовано запропоновані Д. Віннікоттом класифікації груп дітей, які можуть бути об'єктом психокорекційної, психосоціальної (у вузькому сенсі) роботи та об'єктом уваги психоаналітично-орієнтованого педагога. Проаналізовано феномен гри з позицій концепції Д. Віннікотта як один із засобів корекційно-педагогічної роботи.

Експлікована психоаналітична концепція раннього розвитку дитини Р. А. Шпіца, яка складається з чотирьох стадій розвитку «Ego»/«Self» (недиференційованості, появи передвісника лібідозного об'єкта, появи лібідозного об'єкта (об'єкта любові і прив'язаності), семантичної комунікації). Встановлено необхідні умови для розгортання кожної із запропонованої ним стадій. З'ясовано, що взаємини в діаді «мати – дитина» є вирішальними для розвитку всіх соціальних відносин у дорослому житті. Проаналізовано феномен «госпіталізму» як наслідок дефіциту взаємодії з матір'ю. Показано, що розлад виникає під час тривалої розлуки внаслідок перебування в закладах інституційного догляду та в неблагополучних сім'ях. Експліковано феномен «мертвої матері», який виникає у випадку, якщо жінка заперечує, що в її дитини є внутрішній індивідуальний світ, відокремлений від її власного. Продемонстровано, що материнська депривація, або деструктивні стосунки в діаді «мати – дитина», призводять до порушень у розвитку.

Проаналізовано методологічні аспекти теорії прив'язаності Дж. Боулбі в контексті раннього розвитку дитини. Експлікована стадіальна послідовність формування прив'язаності, її типологія та розкриті основні причини її порушення. Експліковано феномен материнської депривації, що має драматичні наслідки саме в період формування цих відносин (до трьох років), проаналізовано три стадії переживання горя, через які проходить дитина, надовго розлучена з матір'ю. Показано потенційно шкідливі наслідки виховання в інтернатних закладах. Нестача уваги з боку вихователів закладів інституційного догляду провокує неготовність формувати відносини психологічної близькості з іншими, страх інтимності, що набуває форми «синдрому емоційного холоду» в дорослому житті. Доведено, що теорія

прив'язаності Дж. Боулбі має значення для підбору прийомних батьків і патронатних вихователів.

Експліковано два поняття теорії прив'язаності М. Ейнсворт, важливі для психоаналітичної педагогіки – фігура первинної прив'язаності та внутрішня робоча модель. Фігура первинної прив'язаності – це людина, з якою в дитини після народження формуються тісні контакти, відносини взаємної прив'язаності, на основі яких дитина створює свою «внутрішню робочу модель» взаємодії, яка потім розвивається і вдосконалюється протягом усього життя. Висвітлено питання експериментальної верифікації теорії прив'язаності. Уточнено чотири типи прив'язаності: «А» – небезпечний тип, «В» – безпечний тип, «С» – амбівалентний тип небезпечної прив'язаності, «D» – дезорганізований тип.

У четвертому розділі – **«Вплив Его-психології на розвиток зарубіжної психоаналітичної педагогіки»** – розглянуто методологічні засади Его-психології, а також вплив педагогічних ідей представників Его-психології на психоаналітичну педагогіку.

Експліковано новаторські ідеї А. Фройд у сфері дитячого психоаналізу та психоаналітичної педагогіки. Представлено історико-педагогічний екскурс педагогічного поступу А. Фройд. Розкрито специфіку педагогічної діяльності А. Фройд, яка у 1926 році, разом із іншими психоаналітиками, заснувала невелику школу у Відні для дітей віком від семи років, батьки яких проходили психоаналіз. Описано особливості роботи А. Фройд у Віденській педагогічній консультації (1932 р.), де сформувалася група педагогічно орієнтованих дитячих психоаналітиків Відня. Схарактеризована діяльність А. Фройд в створеному нею закладі дошкільної освіти «Будинок дітей» (1937 р.) та Хемпстедському дитячому будинку (1940 р.), де реалізували ідею створення прикладного, орієнтованого на виховання психоаналізу. Уточнено основні напрями роботи закладів освіти А. Фройд: усунення психічних травм, нанесених війною; профілактична робота (мінімізація обумовленого війною переживання розлуки); дослідницька робота (психоаналітичне вивчення психічних реакцій дітей на розлуку та життя в інтернаті); просвітницька робота з вихователями та медичним персоналом щодо проблем виховання. Розглянуто чотири психоаналітичні прийоми А. Фройд у роботі з дітьми: робота зі свідомими спогадами, тлумачення сновидінь, тлумачення фантазій, малювання, гра. Представлено стадії розвитку дитини, відповідно до концептуальних положень еґо-психології.

Експліковано методологічні суперечки А. Фройд і М. Кляйн і їх вплив на психоаналітичну педагогіку. Проаналізовано методологічне підґрунтя та концептуальні засади віденської та британської школи психоаналітичної педагогіки. Показано, що перші суперечки щодо психоаналітичної педагогіки між психоаналітичними товариствами Відня та Лондона сталися наприкінці 30-

х і продовжувалися до середини 40-х років XX століття між А. Фройд та М. Кляйн. Причиною суперечки стала різниця в поглядах на дитячий психоаналіз. Предметом дискусій були різні тенденції психоаналізу як у загальнометодологічному, так і в педагогічному аспектах.

З'ясовано, що А. Фройд презентувала стратегічну програму роботи з дитиною та висунула низку вимог до юного аналізанта. М. Кляйн представляла дитячий психоаналіз корисним для кожної дитини і розглядала його як доповнення до процесу виховання. А. Фройд стверджувала, що для аналізу підійдуть лише діти з наявністю інфантильного неврозу. М. Кляйн ототожнювала дитячу гру з методом вільних асоціацій, з чим зовсім не була згодна А. Фройд і наполягала на підготовчому періоді перед початком дитячого психоаналізу. У концепції М. Кляйн не було жодної підготовчої фази. Експліковано погляди на дитячу гру з позицій А. Фройд і М. Кляйн. З'ясовано, що на думку А. Фройд, дитячу гру надто складно інтерпретувати, тому що вона є відтворенням реальності. На відміну від А. Фройд, М. Кляйн надавала особливого значення інтерпретації ігрової діяльності дітей.

Показано, що А. Фройд наголошувала на тому, що «попередні дані» про розвиток і особливості дитини необхідно брати в батьків, співпрацювати з ними і шляхом прямого впливу на батьків, опосередковано впливати на дитину. М. Кляйн вважала, що співпраця з батьками не призведе до позитивних результатів, більше того, вона може бути шкідливою. Показано, що для М. Кляйн головне завдання психоаналізу – допомогти дитині адаптуватися до вже сформованих моделей міжособистісної взаємодії в сім'ї. З'ясовано, що основною категорією дітей, з якими працювала А. Фройд, були старші дошкільники, у яких вже була сформована мовленнєва функція. Діти, з якими працювала М. Кляйн, були меншого віку (приблизно від 2,5 до 3 років). Доведено, що основна різниця в поглядах М. Кляйн та А. Фройд щодо дитини – М. Кляйн бачить дитину самостійним суб'єктом, а А. Фройд бачить дитину не самостійною.

Експлікована епігенетична концепція ego-ідентичності й психосоціального розвитку дитини Е. Еріксона в контексті психоаналітичної педагогіки. Показано, що Е. Еріксон створив багатогранну епігенетичну концепцію особистості. Доведено, що на відміну від теорії психосексуальних стадій З. Фрейда, вікова періодизація Е. Еріксона описує вплив соціального досвіду протягом усього життя. Узагальнені сформовані Е. Еріксоном важливі теоретичні передумови для осмислення позитивного впливу суспільства на формування особистості дитини; вивчення проблем, пов'язаних із адаптацією людини до соціального оточення; аналізу причин залученості до різних соціальних груп; розуміння та вивчення способів та видів формування ідентичності.

Показано, що розвиток ідентичності – це результат взаємодії біологічних, соціальних та Его-процесів, у якому «Его»/«Self» несе відповідальність за інтеграцію перших двох. Результатом інтегративної роботи «Его»/«Self», або Его-синтезу, є специфічна конфігурація елементів ідентичності, що формується протягом всього дитинства. Уточнені виділені Е. Еріксоном стадії розвитку дитячої ідентичності (орально-сенсорна – раннє дитинство; м'язово-анальна – середнє дитинство; локомоторно-геніальна – пізнє дитинство; латентна – юність), кожна з яких характеризується такими особливостями: наявність стереотипів поведінки; розвиток основних компонентів ідентичності; наявність специфічних криз та конфліктів. На кожному етапі життя нові елементи мають бути інтегровані в загальну структуру, а застарілі та віджилі – реінтегровані чи відкинуті. У процесі особистісного розвитку внаслідок взаємодії з оточуючими людьми в людини виникає певний баланс внутрішніх сил та зовнішніх впливів, що забезпечує повноцінну адаптацію особистості в суспільстві. Такий баланс Е. Еріксон називає «психосоціальна ідентичність». Доведено, що для Е. Еріксона проблема виховання та навчання підростаючого покоління фактично прирівнюється до питання людського виживання.

У п'ятому розділі – **«Екстраполяція психоаналітичної теорії в педагогічну практику на прикладі закладів освіти різних типів»** – розглянуто приклади успішної імплементації психоаналітичної теорії у практику навчання і виховання.

Показана екстраполяція психоаналітичної теорії в практику соціально-педагогічної роботи на прикладі виховних центрів А. Айхорна для делінквентних підлітків (Австрія) та виправного закладу «Маленька Співдружність» Г. Лейна (Велика Британія). З'ясовано, що в 1919 році в австрійському місті Холлабрун А. Айхорном було засновано спеціальну школу інтернатного типу «Будинок молоді» для важковиховуваних дітей від 10-17 років, схильних до делінквентної поведінки. Аргументовано, що синтезуючи психоаналітичні ідеї З. Фрейда та А. Адлера з ідеями соціальної, традиційної та реформаторської педагогіки, А. Айхорн вибудовував свою роботу з вихованцями на засадах гуманізму, особистісного підходу, опори на позитивне, трудового виховання, прилучення до суспільно значимих цінностей. У 1923 році організував у Відні мережу молодіжних виховних центрів. З'ясовано, що в 1913 році в Евершоті психоаналітик Г. Лейн заснував заклад «Маленька Співдружність», який був сертифікований пенітенціарною системою Великої Британії як виправна установа для делінквентних дітей віком до 19 років. Доведено, що основним завданням закладу Г. Лейн вважав створення вільного, ненасильницького та емоційно комфортного клімату у виховному закладі, спрямування агресії та асоціальної поведінки дітей у творче русло.

Показана екстраполяція психоаналітичної теорії в практику навчання і виховання дітей, які мають порушення у психічному розвитку на прикладі

ортогенічної школи імені Соні Шенкман Бруно Беттельгейма (школа-інтернат для дітей з аутизмом, психічними та нервовими розладами) (Чикаго, США). Аргументовано, що методологічною основою медично-педагогічних впливів у школі Б. Беттельгейма був класичний психоаналіз З. Фрейда. Доведено, що вся система діяльності педагогів школи була спрямована на те, щоб допомогти дитині в нормалізації сфери міжособистісних відносин, утвердженні її самоїдентичності. З'ясовані особливості навчального процесу – відсутність суворої регламентації щодо поведінки учнів та їх обов'язків; побудова навчально-виховного процесу з урахуванням сенситивного віку дитини та її індивідуальних особливостей; створення ситуації успіху для підвищення ефективності шкільного навчання; вибір групової чи індивідуальної форми організації навчальної діяльності залежно від особливостей розвитку емоційної сфери чи мислення.

Показана екстраполяція психоаналітичної теорії в практику альтернативного навчання і виховання на прикладі школи «Саммерхілл» Олександра Нілла (Саффолк, Велика Британія). Аналіз генези педагогічної концепції О. Нілла дає можливість стверджувати, що його система вільного виховання тісно пов'язана з провідними психоаналітичними концепціями З. Фрейда, А. Адлера, В. Райха та Е. Фромма. Доведено, що О. Нілл приймає основний постулат прихильників вільного виховання про безумовну досконалість дитячої природи, основою якої є впевненість у необхідності виховання, яке узгоджено з природою сутністю дитини. З'ясовано організаційні засади функціонування школи «Саммерхілл». Розглянуто загальні й особливі характеристики вільного виховання О. Нілла, роль учителя в системі виховання школи. Уточнено основні принципи виховної системи О. Нілла (свободи, саморегуляції, діалогу, гармонізації відносин особистості й суспільства). Аргументовано, що школа «Саммерхілл» О. Нілла пропонує унікальний підхід до освітнього процесу, окреслено особливості освітнього процесу: самоврядування та демократія, індивідуальний підхід до кожного учня, свобода та самостійність, навчальний процес через гру та практичну діяльність, рівноправність та повага.

Показана екстраполяція психоаналітичної теорії в педагогічну практику на прикладі «Зелених будинків» – центрів раннього розвитку дитини Франсуази Дольто (Франція). З'ясовано, що «Зелений дім» – особливий заклад освіти для людей, які тільки готувалися стати батьками, і дітей від народження до 4 років у супроводі дорослих. Виокремлено три головних завдання «Зелених будинків» Ф. Дольто. Головне завдання – це рання соціалізація дитини. Друге завдання – це соціальна адаптація батьків. Третє завдання – це психоаналітична профілактика психосоматичних захворювань. Показана просвітницька діяльність Ф. Дольто серед педагогів, соціальних та медичних працівників, співробітників правоохоронних органів через публічні лекції, радіозвернення

для інтеграції психоаналітичного мислення серед різних верств населення. Аргументовано, що на відміну від багатьох психоаналітиків, теоретичні системи яких так і не були екстрапольовані в педагогічний процес, Ф. Дольто була вмілим та успішним педагогом і популяризатором психоаналізу.

Показана екстраполяція психоаналітичної теорії в педагогічну практику на прикладі психоаналітично-педагогічних виховних консультацій Г. Фігдора (Австрія). Аргументовано, що Г. Фігдор наприкінці 80-х років XX ст. створив нову концепцію психоаналітичної педагогіки, яка стала основою навчальних програм трирічної школи з підготовки фахівців для психоаналітично-педагогічних виховних консультацій, які були організовані за його ж ініціативою. Розглянуто глибинно-психологічні аспекти роботи психоаналітично-орієнтованого педагога в закладі дошкільної освіти. З'ясовано психодинаміку (патогенез) особливих шкільних труднощів дітей, особливості роботи психоаналітично орієнтованих педагогів з дітьми, які перебувають на стаціонарному лікуванні чи реабілітації в медичних закладах (особливо тривалий період). Розкрито специфіку роботи з батьками делінквентних та умовно засуджених підлітків та з розлученими сім'ями.

Розроблено рекомендації щодо можливості творчої імплементації прогресивного досвіду зарубіжної психоаналітичної педагогіки на національному ґрунті.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено узагальнення та наукове обґрунтування теоретико-методологічні засади та досвід психоаналітичної педагогіки в контексті розвитку зарубіжної педагогічної думки XX століття.

За результатами проведеного дослідження зроблено такі **висновки й узагальнення**.

1. Окреслено концептуальні засади зарубіжної психоаналітичної педагогіки. Визначено місце і роль психоаналізу в системі гуманітарних наук і філософії. Доведено, що психоаналіз необхідно розглядати не як однорідну (цілісну) систему, а як сукупність поєднаних у межах загальної методології підсистем. Окреслено вплив психоаналізу на сферу педагогічної науки. Обґрунтовано концепт і контекст терміну «психоаналітична педагогіка». Доведено, що психоаналітичні концепції мають як методологічний базис, так і методичний інструментарій для розв'язання сучасних проблем розвитку, навчання і виховання.

Здійснено огляд наукової літератури з теми дослідження. Доведено, що попри значну кількість праць присвячених педагогічним аспектам психоаналітичної теорії і практики, сьогодні відсутні фундаментальні праці, присвячені ґрунтовному аналізу психоаналітичної методології для вирішення

актуальних завдань навчання і виховання. Показано, що відсутні наукові розвідки, які розкривають генезу та еволюцію педагогічних поглядів в межах психоаналітичної традиції й екстраполяції психоаналітичної теорії в педагогічну практику.

Розроблено методологічну модель історико-педагогічного дослідження феномену зарубіжної психоаналітичної педагогіки, що являє собою систему елементів, які в сукупності дозволяють з певною точністю відтворити процес дослідження. Запропонована модель включає цільовий, теоретико-методологічний, загальнопсихоаналітичний, контекстуально-психоаналітичний, екстраполяційно-імплементацийний блоки.

2. Розглянуто педагогічні ідеї представників класичного психоаналізу З. Фрейда, К. Абрахама, Ш. Ференці, В. Райха. З'ясовано, що для перших психоаналітиків велике значення мав період раннього дитинства. Уточнена класична теорія психосексуального розвитку дитини і його стадіальна послідовність. Експліковано концепцію виховання в контексті індивідуальної психології А. Адлера. Показано, що А. Адлер поєднав результати психологічної та педагогічної науки, став фундатором унікальної концепції виховання та створив технологію реалізації цієї концепції, основою якої є ідея гармонізації індивідуальних та суспільних інтересів.

Розглянуто педагогічні ідеї в К. Г. Юнга. Охарактеризовано стадії розвитку дитини з позицій аналітичної психології. Проаналізовано значення несвідомого виховання. Проаналізовано феномен дитячої обдарованості та психічні розлади у контексті психоаналітичної педагогіки. Доведено, що методи виховання, запропоновані К. Г. Юнгом, слід застосовувати не лише до дитини, а й до самого педагога. Розглянуто концепції О. Ранка і С. Грофа як основу психоаналітичної перинатальної педагогіки. Доведено, що концепція «вольової терапії» О. Ранка в галузі педагогіки набуває важливого значення як позитивна виховна система. Показано вплив концепції травми народження О. Ранка і базових перинатальних матриць С. Грофа на пренатальну педагогіку. Розглянуто педагогічні ідеї в гуманістичному психоаналізі Е. Фромма. Доведено, що мета виховання, за Е. Фроммом – це формування та розвиток внутрішньої незалежності дитини та її неповторної індивідуальності. Висвітлено педагогічні ідеї в структурному психоаналізі Ж. Лакана і їх вплив на розвиток зарубіжної психоаналітичної педагогіки.

3. Експліковано психоаналітичну теорію об'єктних відносин М. Кляйн як підґрунтя осмислення раннього розвитку дитини. Показано, що теорія М. Кляйн є перехідною між класичними психоаналітичними теоріями і теоріями об'єктних відносин, у яких ураховується вплив зовнішніх об'єктних відносин на розвиток дитини. Доведено, що завдяки М. Кляйн змінилось уявлення про процеси, які відбуваються в системі «мати – дитина». Експліковано психоаналітичну концепцію раннього розвитку дитини М. Малер, яка має

фундаментальне значення для педагогіки в контексті теорії нормального та аномального розвитку дітей. Показано, що діти, які мають позитивний досвід ранніх об'єктних відносин демонструють соціально-психологічну адаптацію. Розглянуто концептуальну модель найбільш раннього розвитку дитини Д. Віннікотта. Показано, що на ранніх етапах після народження, немовля неможливо розглядати як самостійний суб'єкт, а тільки в діаді «мати-дитина». Проаналізовано важливі для педагогіки поняття, введені Д. Віннікотом, а саме: «ідеальна» мати, «погана» мати, «достатньо хороша» мати.

Експлікована психоаналітична концепція раннього розвитку дитини Р. А. Шпіца. Проаналізовано феномен «госпіталізму», як наслідок дефіциту взаємодії із матір'ю. Показано, що розлад виникає при тривалій розлуці внаслідок перебування в закладах інституційного догляду та у неблагополучних сім'ях. Продемонстровано, що материнська депривація, або, деструктивні стосунки в діаді «мати – дитина» призводять до порушень в розвитку. Проаналізовано методологічні аспекти теорії прив'язаності Дж. Боулбі в контексті раннього розвитку дитини. Експлікована стадіальна послідовність формування прив'язаності, її типологія та розкриті основні причини її порушення. Показана важливість теорії прив'язаності Дж. Боулбі для соціально-поведінкових наук і педагогіки. Висвітлено питання експериментальної верифікації теорії прив'язаності в концепції М. Ейнсворт.

4. Експліковано новаторські ідеї А. Фройд у сфері дитячого психоаналізу та психоаналітичної педагогіки. Представлено історико-педагогічний екскурс педагогічного поступу А. Фройд. Розкрито специфіку педагогічної діяльності А. Фройд в створеному нею закладі дошкільної освіти «Будинок дітей» та Хемпстедському дитячому будинку, де реалізували ідею створення прикладного, орієнтованого на виховання психоаналізу. Представлено стадії розвитку дитини, відповідно до концептуальних положень еґо-психології. Експліковано методологічні суперечки А. Фройд і М. Кляйн і їх вплив на психоаналітичну педагогіку. Проаналізовано методологічне підґрунтя та концептуальні засади віденської та британської школи дитячого психоаналізу та психоаналітичної педагогіки. Експліковано погляди на дитячу гру з позицій А. Фройд і М. Кляйн. Експлікована епігенетична концепція еґо-ідентичності й психосоціального розвитку дитини Е. Еріксона у контексті психоаналітичної педагогіки. Доведено, що на відміну від теорії психосексуальних стадій З. Фрейда, вікова періодизація Е. Еріксона описує вплив соціального досвіду протягом усього життя.

5. Показана екстраполяція психоаналітичної теорії в практику соціально-педагогічної роботи на прикладі виховних центрів А. Айхорна для делінквентних підлітків (Австрія) та виправного закладу «Маленька Співдружність» Г. Лейна (Велика Британія). Показана екстраполяція психоаналітичної теорії в практику навчання і виховання дітей, які мають

порушення у психічному розвитку на прикладі ортогенічної школи імені Соні Шенкман Б. Беттельгейма (США). Показана екстраполяція психоаналітичної теорії в практику альтернативного навчання і виховання на прикладі школи «Саммерхілл» О. Нілла (Велика Британія). Показана екстраполяція психоаналітичної теорії в педагогічну практику на прикладі «Зелених будинків» – центрів раннього розвитку дитини Ф. Дольто (Франція). Показана екстраполяція психоаналітичної теорії в педагогічну практику на прикладі психоаналітично-педагогічних виховних консультацій Г. Фігдора (Австрія).

6. Розроблено рекомендації щодо можливості творчої імплементації прогресивного досвіду зарубіжної психоаналітичної педагогіки на національному ґрунті. Рекомендації структуровано за аспектами (нормативно-правовий, теоретико-методологічний, змістово-процесуальний, організаційно-педагогічний, методичний, соціально-педагогічний, професійно-педагогічний) та рівнями (державний, інституційний, особистісний), що уможливорює системний розгляд проблемних питань.

Відповідно до специфіки дисертаційної роботи на інституційному рівні рекомендовано використовувати означений досвід в таких типах закладів: закладах дошкільної, загальної середньої, вищої освіти, закладах інституційного догляду та соціального захисту, закладах охорони здоров'я тощо. У межах особистісного рівня враховано вимоги провідних представників зарубіжної психоаналітичної педагогіки ХХ ст. до фахівців, які працюють з дітьми (працівників освіти, соціальних працівників та соціальних педагогів, медичних працівників, працівників пенітенціарної системи та правоохоронних органів, працівників закладів інституційного догляду тощо). Доведено, що окреслені рекомендації є корисними для батьків та осіб, які їх заміщують, прийомних батьків та патронатних вихователів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, опубліковані в Україні

1. **Вертель, А. В.** (2015). Погляд на особистість у структурному психоаналізі. *Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика*: монографія; за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Книга 1, (сс. 128-142). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. <https://core.ac.uk/download/pdf/32309683.pdf>

2. **Вертель, А. В., Вертель, М. Ю.** (2020). Психолого-педагогічні особливості соціалізації дітей дошкільного віку, позбавлених батьківського піклування. *Дошкільна та педагогічна освіта в сучасному педагогічному просторі*: монографія / за заг. ред. О. В. Лобової, С. М. Кондратюк, (сс. 27-43). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. <https://doi.org/10.24139/978-966-698-286-8/2020>

3. **Вертель, А. В.,** Кузікова, С. Б. (2019). Емоційне вигорання як фактор порушення професійної ідентичності (на прикладі «стадії дзеркала» Ж. Лакана). *Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості*: монографія; за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова, (сс. 141-159). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/7744>

Монографії, опубліковані за кордоном

4. **Vertel, A.** (2023). The concept of «New man» and «New society» in humanistic psychoanalysis of Erich Fromm through the prism of psychoanalytic pedagogy. In: *Quality of Life in Global and Local Contexts: Values, Innovation, and Multidisciplinary Dimensions*. Monograph. Scientific editors: Nestorenko T., Pokusa T., (pp. 443-453). Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole. <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/15755>

5. **Vertel, A.** (2024). Epigenetic concept of ego-identity by Erik Erikson in the context of psychoanalytic pedagogy. In: *Psychological factors and technologies of personal self-fulfillment in different living conditions*. Scientific monograph, (pp. 1-17). Riga, Latvia: Izdevnieciba «Baltija Publishing». <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-444-3-1>

Статті у наукових фахових виданнях України

6. **Вертель, А. В.** (2015). Метафора як спроба експлікації концептів «свідомість» та «несвідоме» у психоаналітичній традиції. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка та менеджмент*, 19-20, 150-159. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10831>

7. **Вертель, А. В.** (2015). Психоаналітична традиція та педагогіка: філософсько-психологічний аналіз. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9, 182-189. <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/1925>

8. **Vertel, A.** (2022). Classification of child development stages in psychoanalytic pedagogy (on the example of Sigmund Freud's classical psychoanalysis). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 7-8 (121-122), 23-33. <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/15050>

9. **Vertel, A.** (2022). The concept of upbringing in the context of individual psychology of Alfred Adler. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 9-10 (123-124), 13-25. <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/15756>

10. **Vertel, A.** (2023) Alexander Neill's «Summerhill» school as an example of successful extrapolation of psychoanalytic theory into pedagogical practice. *Педагогічний дискурс*, 34, 67-75. <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2023.34.10>

11. **Vertel, A.** (2023). Analytical psychology of Carl Gustav Jung and psychoanalytic pedagogy in a single field of reflection. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 2 (126), 221-232. <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/14523>
12. **Vertel, A.** (2023). Anna Freud's pedagogical ideas: ego-psychology in focus psychoanalytic pedagogy. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (128), 46-59. <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/14773>
13. **Vertel, A.** (2023). Characteristics of the relationship in the «mother-child» dyad and the «mother image» dynamics in the psychoanalytic pedagogy of Donald Winnicott. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*, 3, 8-14. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2023-PP-3-8-14>
14. **Vertel, A.** (2023). From pediatrics to psychoanalytic pedagogy (on the 115th anniversary on the birth Françoise Dolto). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 1 (125), 397-407. <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/14772>
15. **Vertel, A.** (2023). John Bowlby's attachment theory as an alternative to psychoanalytic concepts of the early social-emotional development of a child. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 2 (31), 17-24. <https://doi.org/10.33842/22195203-2024-02-15-2-31-17-24>
16. **Vertel, A.** (2023). Mary Ainsworth's attachment theory and its significance for understanding a child's early social-emotional development. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Випуск 70. Том 1*, 304-310. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-46>
17. **Vertel, A.** (2023). Methodological disputes of Anna Freud and Melanie Klein and their influence on psychoanalytic pedagogy. *Інноваційна педагогіка, Випуск 63. Том*, 14-19. <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/15757>
18. **Vertel, A.** (2023). Otto Rank's concept of birth trauma and its impact on psychoanalytic pedagogy. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»*, 14 (32), 28-38. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-14\(32\)-28-38](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-14(32)-28-38)
19. **Vertel, A.** (2023). The concept of «separation – individuation» by Margaret Mahler and its significance for psychoanalytic pedagogy. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Педагогічні науки*, 4 (57), 5-12. <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2023.4.1>
20. **Vertel, A.** (2023). The order of child in the family and its influence on personality development (using the psychoanalytic pedagogy of Alfred Adler as an example). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки, Випуск 2* (113), 28-37. [https://doi.org/10.35433/pedagogy.2\(113\).2023.28-37](https://doi.org/10.35433/pedagogy.2(113).2023.28-37)

21. **Vertel, A.** (2023). The value Melanie Klein's concept of perinatal and postnatal development of the child for psychoanalytic pedagogy. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 5-6 (129-130), 45-59. <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/14774>

22. **Vertel, A.** (2024). August Aichhorn educational centers for delinquent adolescents as an example successful extrapolation of psychoanalytic theory into the practice of social and pedagogical work. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 4 (363), 208-221. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-4\(363\)-208-221](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-4(363)-208-221)

23. **Vertel, A.** (2024). Bruno Bettelheim's Sonia Shankman Orthogenic School as an example of extrapolation of the psychoanalytic theory of childhood autism into pedagogical practice. *Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка»*, № 4 (22), 736-751. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4\(22\)-736-751](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4(22)-736-751)

24. **Vertel, A.** (2024). On the problem of early child development in the psychoanalytic pedagogy of Rene Arpad Spitz. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: збірник наукових праць, Випуск 1*, 33-46. <https://doi.org/10.32782/2412-9208-2024-1-33-46>

Статті у виданнях, що входять до міжнародної наукометричної бази Web of Science

25. Antoniuk, O., **Vertel, A.**, Kolodyazhna, A., Kyrychenko, R., Mnozhynska, R. (2023). Creating a Comfortable Learning Environment: The Role of Teachers and Education Seekers. *Brazilian Journal of Education, Technology and Society (BRAJETS)*. V. 16, Jan-Mar, №. 1, 153-162. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001088139800004>

26. Kondratiuk, S., Shapovalova, O., **Vertel, A.** (2018). Using experience of educational service quality management in the system of secondary education in Great Britain and Ukraine. *Science and Education, Issue 2*, 50-64. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000439440800007>

27. Savinova, N., Demchenko, I., Kalynovska, I., **Vertel, A.**, Omelchenko, M. (2024). Equitable learning for all: exploring hurdles and prospects in inclusive pedagogy. *Amazonia Investiga*, 13 (78), 95-104. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001309992700008>

28. **Vertel, A.**, Korolenko V., Shapovalova, O., Bereziuk, T. (2024). The role of family in education and upbringing of children. *Brazilian Journal of Education, Technology and Society (BRAJETS)*. V. 17, Special Edition 1: The Global Development of Innovative Technologies and their Impact on the Education, 54-64. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001250177700005>

29. **Vertel, A.**, Rusalov, V., Ryhina, O., Syniakova, V., Kolodyazhna, A. (2023). Peculiarities of children's development during the transition age and the impact of this period of child development on the educational process. *Brazilian*

Journal of Education, Technology and Society (BRAJETS). V. 16, Special Edition 2: The Global Development of Innovative Technologies and their Impact on the Education, 129-145. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001222942600004>

30. Vlasenko, Y., **Vertel, A.**, Tatlilioglu, K., Sasina, I., Grebeniunk, T. (2023). Ensuring psychological comfort as a condition for the comprehensive development of children. *Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación, Volumen 17, №3. Julio-septiembre*, 102-110. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001046034700010>

Наукові публікації у закордонних виданнях

31. Kondratyuk, S. M., Pavlushenko, N. M., Shapovalova, O. V., **Vertel, A. V.** (2018). Prognostic perspectives and comparative analysis of organizational functions of generalized educational institutions in the Great Britain and Ukraine. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, Volume VI (74), Issue: 180*, 41-44. <https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-180VI74-10>

32. Kondratyuk, S. M., **Vertel, A. V.**, Vasko, O. O., Danko, N. P. (2020). Complex approach to formation of a healthy lifestyle of junior pupils. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, Volume VIII (91), Issue: 227*, 41-44. <https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-227VIII91-09>

33. Skyba, O., Dyachenko, Yu., Pshenychna, L., **Vertel, A.** (2018). Justification of the system of measures for the preservation of children's health in conditions of out-of-school educational establishments of a sports profile. *Science and Education a New Dimension. Natural and Technical Sciences, Volume VI (20), Issue: 172*, 64-66. <https://doi.org/10.31174/SEND-NT2018-172VI20-15>

Наукові праці апробаційного характеру

34. **Вертель, А. В.** (2015). До питання про психоаналітичну педагогіку (історико-психологічний аспект). *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (11-12 листопада 2015 року, м. Суми)*, (сс. 12-14). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

35. **Вертель, А. В.** (2016). Психоаналіз як спроба поєднання європейського мислення на сучасному етапі геополітичного дискурсу. *Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та молодих учених (Суми, 16-17 травня 2016 р.)*, (сс. 106-110). Суми: ФОП Цьома С. П.

36. **Вертель, А. В.** (2017). Психоаналіз і феноменологія: компаративістський аналіз. *Інноваційні технології в роботі практичного психолога: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (15*

червня 2017 року, м. Суми): [у 3-ч.]. Частина 1, (сс. 18-20). Суми: СВС Панасенко І. М.

37. **Вертель, А. В.** (2017). Трагування емоційного вигорання педагогів у контексті структурного психоаналізу Ж. Лакана. *Харківський осінній марафон психотехнологій*: матеріали науково-практичної конференції, (м. Харків, 28 жовтня 2017 року); ХНПУ імені Г. С. Сковороди, (с. 23). Харків: Вид-во «Діса плюс».

38. **Вертель, А. В.** (2017). Триступенева модель емоційного вигорання в структурному психоаналізі Ж. Лакана. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (16-17 лютого 2017 року, м. Суми), (сс. 17-18). Суми: Вид-во СДПУ імені А. С. Макаренка.

39. **Вертель, А. В.** (2018). Витоки психоаналітичної теорії: на прикладі німецької філософії. *Молодь в сучасній психології. Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та фахівців у галузі психології (22 листопада 2018 р., м. Суми), (сс. 21-25). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

40. **Вертель, А. В.** (2019). Класичний психоаналіз З. Фрейда крізь призму критики Л. Вітгенштейна. *Виклики XXI століття: наука, філософія, освіта*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 2019 року, м. Суми), (сс. 22-23). Суми: ФОП Цьома С. П.

41. **Вертель, А. В.** (2019). Р. Генон VS З. Фрейд: криза модерністської психології. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (28 лютого-1 березня 2019 року, м. Суми), (сс. 23-25). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

42. **Вертель, А. В., Вертель, В. В.** (2016). Е. Фромм та Г. Маркузе: два погляди на проблему свідомості у фрейдомарксизмі. *Актуальні питання сучасної психології*: збірник наукових праць, (сс. 23-27). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

43. **Вертель, А. В., Михайличенко, С. Е.** (2018). Едіпів комплекс як передумова появи свідомості. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (28 лютого-1 березня 2019 року, м. Суми), (сс. 26-28). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

44. **Вертель, А. В., Скиба, О. О.** (2018). Триступенева модель емоційного вигорання педагогічних працівників у структурному психоаналізі Ж. Лакана. *Modernization of educational system: world trends and national peculiarities: International Scientific Conference Proceeding, February 23, (pp. 89-93).* Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing».

45. Mikhailichenko, I., **Vertel, A.** (2019). Rudolf Steiner als Gründer der menschlichen Pädagogie. *Modern educational space: the transformation of national models in terms of integration: II International Scientific Conference Proceeding*, October 25, (ss. 120-123). Leipzig: Baltija Publishing.

46. **Vertel, A.** (2022). Quaternary in analytical psychology by C. G. Jung. *Învăţământul superior: tradiţii, valori, perspective*, Ed. 2, 1-2 octombrie 2022, Chişinău, Vol. 2, (pp. 255-259). Chişinău: CEP al Universităţii Pedagogice de Stat, Ion Creangă”din Chişinău.

47. **Vertel, A.** (2023). Donald Winnicott’s projective technique «Squiggle game» and its implementation in psychoanalytic pedagogy. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції* (22 листопада 2023 року, м. Суми), (сс. 150-152). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

48. **Vertel, A.** (2023). Françoise Dolto’s «La Maison Verte» as an example of successful extrapolation of psychoanalysis into pedagogical practice. *Формування професійної компетентності сучасного педагога засобами освіти: історико-методичний аспект: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (15 грудня 2023 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, (сс. 67-69). Харків: ХГПА.

49. **Vertel, A.** (2023). The role of playing in psychoanalytic pedagogy of Donald Winnicott. *Розвиток освіти в європейському просторі: національні виклики та транснаціональні перспективи. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Ніжин, 2-3 листопада 2023 року / За заг. ред. Самойленко О. В., (сс. 401-402). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.

50. **Vertel, A.** (2024). Classification of child development stages in psychoanalytic pedagogy (based on the concept of Carl Abraham). *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (26 грудня 2023 року, м. Суми), (сс. 90-91). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

51. **Vertel, A.** (2024). Helmut Figdor’s psychoanalytic pedagogy: in-depth psychological aspects of the work of a psychoanalytic-oriented teacher at an institution of the pre-school educational. *Сучасні освітні технології у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти: збірник наукових праць за матеріалами I Всеукраїнської науково-практичної конференції* (25 жовтня 2024 року, м. Одеса) / за ред. Л. Березовської, (сс. 60-64). Івано-Франківськ: НАІР.

52. **Vertel, A.** (2024). Homer Lane’s «Little Commonwealth» correctional institution for delinquent teenagers as an example of successful extrapolation of psychoanalytic theory into the practice of social and pedagogical work. *Соціальна підтримка сім’ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали*

Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (червня 2024 року, м. Суми), (сс. 14-17). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.

53. **Vertel, A.** (2024). Methodological foundations of training of a psychoanalytical and pedagogical consultant on education in the system of psychoanalytical pedagogy of Helmuth Figdor. *Формування і розвиток професійної культури фахівців у галузі освіти: виклики, наукові підходи, досвід*: матеріали Усеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (21 листопада 2024 р., м. Харків); Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, (сс. 123-125). Харків: ХГПА.

54. **Vertel, A.** (2024). Methodological techniques of Anna Freud in psychoanalytic work with children. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя*: матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 22-23 лютого 2024 року), (сс. 10-11). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

55. **Vertel, A.** (2024). On the issue of psychoanalytic perinatal pedagogy. *Сучасне дошкільня: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку*. Матеріали Всеукраїнської Інтернет-конференції, м. Ніжин, 6 листопада 2024 року, (сс. 45-49). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.

56. **Vertel, A.** (2024). Peculiarities of the psychoanalytically oriented teachers' work in «hospital schools» according to the system of Helmuth Figdor. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі*: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (21 листопада 2024 року, м. Суми), (сс. 205-209). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

57. **Vertel, A.** (2024). Prolegomena to Sándor Ferenczi's psychoanalytic pedagogy. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2024 року, м. Суми), (сс. 127-129). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

58. **Vertel, A.** (2024). Sexual education in Wilhelm Reich's psychoanalytic pedagogy. *Актуальні проблеми розвитку педагогічної освіти: інновації, виклики, перспективи*: збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2024 р., м. Мукачєво), (сс. 175-176). Мукачєво: Вид-во МДУ.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

59. Бикова, С. В., **Вертель, А. В.**, Широкоградюк, Л. А. (2022). Формування психології особистості у кризових ситуаціях. *Наукові перспективи*, 11 (29), 382-392.

60. **Вертель, А. В.**, Важинський, С. Е., Щербак, Т. І. (2018). Емоційне вигорання як фактор порушення ідентичності в контексті структурного

психоаналізу Ж. Лакана. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки, Випуск 1, Т. 1, 44-50.*

61. **Вертель, А. В.,** Криловецька, І. І. (2019). До проблеми понять уявне та фантазія в аналітичній психології та філософії К. Г. Юнга. *Філософія науки: традиції та інновації: науковий журнал Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, 1 (19), 79-88.*

62. **Вертель А. В.,** Мотрук, Т. О. (2019). Сцієнтиське самонерозуміння психоаналізу. *Філософія науки: традиції та інновації, № 1 (19), 24-33.*

63. **Вертель А. В.,** Мотрук, Т. О., Пасько, К. М. (2019). Філософсько-психологічні конотації генезису та розвитку психоаналітичної традиції (до 80-річчя від дня смерті Зігмунда Фрейда). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки, Випуск 1, 266-273.*

64. **Вертель А. В.,** Пасько, Е. Н. (2017). Нова психологія чи сучасний міф: до питання методологічної спроможності психоаналітичних концепцій *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки, Випуск 2, Т. 1, 138-144.*

65. Мотрук, Т. О., **Вертель, А. В.** (2019). Особливості перфекціонізму в юнацькому віку. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том VI: Психологія обдарованості, Випуск 16, 182-192.*

66. **Vertel, A.** (2023). Methodological aspects of the interaction of classical psychoanalysis and philosophy. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія, № 1, 5-9.*

67. **Vertel, A.** (2023). The structure of the mental apparatus of classical Freud's psychoanalysis (philosophical and psychological analysis). *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія, № 2, 5-9.*

АНОТАЦІЇ

Вертель А. В. Психоаналітична педагогіка в контексті розвитку зарубіжної педагогічної думки ХХ століття. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми, 2025.

Дисертація є комплексним історико-педагогічним дослідженням, у межах якого обґрунтовано теоретико-методологічні засади та досвід психоаналітичної педагогіки в контексті розвитку зарубіжної педагогічної думки ХХ століття задля його творчої імплементації на національному ґрунті. Розглянуто педагогічні ідеї представників класичного психоаналізу З. Фрейда, К. Абрахама, Ш. Ференці, В. Райха; експліковано концепцію виховання в контексті

індивідуальної психології А. Адлера; висвітлено педагогічні ідеї К. Г. Юнга та їх вплив на психоаналітичну педагогіку; розглянуто концепції О. Ранка і С. Грофа як основу психоаналітичної перинатальної педагогіки; окреслено педагогічні ідеї в гуманістичному психоаналізі Е. Фромма та структурному психоаналізі Ж. Лакана.

Розкрито особливості раннього розвитку дитини з позиції теорії об'єктних відносин та теорії прив'язаності; експліковано психоаналітичну теорію об'єктних відносин М. Кляйн як підґрунтя осмислення раннього розвитку дитини та психоаналітичну концепцію раннього розвитку дитини М. Малер, Д. Віннікотта та Р. А. Шпіца; обґрунтовано методологічні аспекти теорії прив'язаності Дж. Боулбі в контексті раннього розвитку дитини та її експериментальна верифікація М. Ейнсворт. Розкрито новаторські ідеї А. Фройд у сфері психоаналітичної педагогіки та її методологічні суперечки з М. Кляйн; експліковано епігенетичну концепцію еґо-ідентичності й психосоціального розвитку дитини Е. Еріксона.

Продемонстровано досвід успішної екстраполяції психоаналітичної теорії в педагогічну практику на прикладі закладів освіти різних типів: виховні центри А. Айхорна, ортогенічна школа імені Соні Шенкман Б. Беттельгейма; школа «Саммерхілл» О. Нілла, «Зелені будинки» Ф. Дольто, психоаналітично-педагогічні виховні консультації Г. Фігдора. Розроблено рекомендації щодо можливості творчої імплементації прогресивного досвіду зарубіжної психоаналітичної педагогіки на національному ґрунті.

Ключові слова: психоаналіз, феномен «свідомого» і «несвідомого», структура особистості, психоаналітична педагогіка, зарубіжна педагогічна думка ХХ століття, реформаторська педагогіка, теорія «нового виховання» і «нових шкіл», порівняльна педагогіка, перинатальна педагогіка, ранній розвиток дитини, стадії розвитку, норма та патологія розвитку, психосексуальний розвиток, психосоціальний розвиток, психічне здоров'я, теорія прив'язаності, делінквентність, навчання, виховання, вільне виховання, сімейне виховання, заклади дошкільної, середньої освіти, заклади інституційного догляду.

Vertel A. V. Psychoanalytic pedagogy in the context of foreign pedagogical thought development in the 20th century. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for Doctor of Pedagogical Sciences degree in the specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. – Sumy, 2025.

The dissertation is a comprehensive historical-pedagogical study, within which the theoretical and methodological foundations and experience of psychoanalytic pedagogy in the context of foreign pedagogical thought development in the 20th

century are substantiated for its creative implementation on national grounds; a methodological model of historical-pedagogical research of the phenomenon of foreign psychoanalytic pedagogy is developed; general psychoanalytic and philosophical foundations of the development of foreign psychoanalytic pedagogy are revealed. A review of scientific literature on the topic of the study is conducted. It is proved that despite the significant number of works devoted to the pedagogical aspects of psychoanalytic theory and practice, today there are no fundamental works devoted to a thorough analysis of psychoanalytic methodology for solving the current tasks of teaching and upbringing. It is shown that there are no scientific investigations that reveal the genesis and evolution of pedagogical views within the psychoanalytic tradition and the extrapolation of psychoanalytic theory into pedagogical practice.

A methodological model of historical-pedagogical research of the phenomenon of foreign psychoanalytic pedagogy has been developed, which is a system of elements that together allow us to reproduce the research process with a certain accuracy. The proposed model includes target, theoretical-methodological, general psychoanalytic, contextual psychoanalytic, and extrapolation-implementation blocks. Within each block, historical and pedagogical research tasks have been defined, for the implementation of which a number of theoretical methods (general scientific and specific scientific) were used. The use of the model as a conceptual framework made it possible to compare the pedagogical views of representatives of foreign psychoanalytic pedagogy of the 20th century to identify positive conceptual ideas of foreign psychoanalytic experience that can be creatively implemented on national grounds.

The pedagogical ideas of the representatives of classical psychoanalysis S. Freud, K. Abraham, S. Ferenczi, W. Reich are explicated; the concept of upbringing in the context of individual psychology of A. Adler is revealed; the pedagogical ideas of C. G. Jung and their influence on psychoanalytic pedagogy are highlighted; the concepts of O. Rank and S. Grof as the basis of psychoanalytic perinatal pedagogy are considered; the pedagogical ideas in humanistic psychoanalysis of E. Fromm are outlined; the pedagogical ideas in structural psychoanalysis of J. Lacan and their influence on the development of psychoanalytic pedagogy are highlighted.

The features of early childhood development are revealed from the position of object relations theory and attachment theory; the psychoanalytic theory of object relations of M. Klein is explained as the basis for understanding early childhood development and the psychoanalytic concept of early childhood development of M. Mahler, which is of fundamental importance for pedagogy in the context of the theory of normal and abnormal child development; the conceptual model of the early childhood development by D. Winnicott is considered; the psychoanalytic concept of early childhood development by R. A. Spitz is explicated; the methodological

aspects of J. Bowlby's attachment theory in the context of early childhood development are substantiated; the issue of experimental verification of attachment theory in the concept of M. Ainsworth is highlighted.

The influence of ego-psychology on the development of foreign psychoanalytic pedagogy is characterized; the innovative ideas of A. Freud in the field of child psychoanalysis and psychoanalytic pedagogy are revealed; the methodological disputes of A. Freud and M. Klein and their influence on psychoanalytic pedagogy are highlighted; the epigenetic concept of ego-identity and psychosocial development of the child by E. Erikson is explicated in the context of foreign psychoanalytic pedagogy.

The experience of successful extrapolation of psychoanalytic theory into pedagogical practice is demonstrated using the example of education institutions of various types; the extrapolation of psychoanalytic theory into the practice of socio-pedagogical work is shown using the example of A. Eichhorn's educational centers for delinquent adolescents; the features of the implementation of psychoanalytic theory into the practice of teaching and raising children with mental disorders are outlined using the example of B. Bettelheim's Sonia Shankman orthogenic school; the extrapolation of psychoanalytic theory into the practice of alternative teaching and upbringing is shown using the example of O. Neill's Summerhill school and the features of the implementation of psychoanalytic theory into pedagogical practice using the example of F. Dolto's Green Houses; the extrapolation of psychoanalytic theory into pedagogical practice is demonstrated using the example of G. Figdor's psychoanalytic-pedagogical educational consultations; recommendations have been developed regarding the possibility of creative implementation of the progressive experience of foreign psychoanalytic pedagogy on national grounds.

Key words: psychoanalysis, phenomenon of "conscious" and "unconscious", personality structure, psychoanalytic pedagogy, foreign pedagogical thought of the 20th century, reformatory pedagogy, theory of "new education" and "new schools", comparative pedagogy, perinatal pedagogy, early childhood development, stages of development, norm and pathology of development, psychosexual development, psychosocial development, mental health, attachment theory, delinquency, training, upbringing, free upbringing, family upbringing, preschool and secondary education institutions, establishments of institutional care.